

A BURGENLANDI MAGYAR SZÓRVÁNY 1920–1981

(Demográfiai és településtörténeti vázlat)

ÉGER GYÖRGY

1. Burgenland tartomány kialakulása, területi elhelyezkedése

A trianoni békeszerződés, majd a Sopron környéki népszavazás és a későbbi határkiigazítás együttes eredményeként Magyarországtól 4010 négyzetkilométernyi terület került Ausztriához. Az elcsatolás három vármegye (Moson Sopron és Vas) 13 járását érintette az 1910-es közigazgatási beosztás szerint. Teljes egészében Ausztriához került a nezsideri (Moson vm.), a felsőpulyai, kismartoni, nagymartom (Sopron vm.), a felsőőri és németújvári járás (Vas vm.). Az elcsatolás 327 települést érintett (1910), ebből kettő volt városi jogállású település: Kismarton és Ruszt.

Az elcsatolt települések megyék szerinti megoszlása:

		%
Moson vm.	28	8,6
Sopron vm.	104	31,8
Vas vm.	195	59,6
Összesen	327	100,0

Összegezve elmondható, hogy a határvidéki járások települései 60%-ban Ausztriához kerültek, a megyék közül Vas vármegye vesztesége volt a legsúlyosabb: az elcsatolt községek közel kétharmada korábban oda tartozott.

2. A terület népességének és nemzetiségi összetételének alakulása 1920–1981 között

Az Ausztriához csatolt terület statisztikai-demográfiai vizsgálatát megkönnyíti az a tény, hogy az 1920. évi népszámlálás idején (1921 első napjaiban) még nem volt átadva az Ausztriának ítélt nyugat-magyarországi rész, ott tehát a megmaradt területhez hasonlóan elvégezték az összeírást. Így az a paradox helyzet állt elő, hogy az utódállamokba került területek legkisebbikéről rendelkezünk a legkésőbbi részletes magyar statisztikai feldolgozással a Trianon körüli időkből. Ezt követően 1923-tól 1981-ig hat osztrák népszámlálás mérte fel a térség jellemzőit.

Mielőtt rátérnénk az adatok ismertetésére, egy fontos módszertani megjegyzést kell tennünk. Ausztria, illetőleg Burgenland nemzetiségi összetételét, ezen belül a magyarság számát és arányát nehéz pontosan megállapítani, ugyanis 1920 óta a népszámlálási kategóriák, (illetve ugyanazon kategóriák tartalma) többször változtak. 1920-ban a magyar összeírás az *anyanyelv szerinti megoszlást* közölte, 1923-ban és 1934-ben az osztrák census a „*sprachliche Zugehörigkeit*”-et. (nyelvi hovatartozást) vizsgálta, végül 1951 óta az „*Umgangssprache*” (a mindennapi vagy köznapi érintkezés nyelve) kategória használatos. Ezen – egyébként osztrák szerzők által is bírált – statisztikai gyakorlat lényegesen megnehezíti a megbízható adatsorok összeállítását, és egyértelműen kedvezőtlen a kisebbségekre.¹ Csak remélni lehet, hogy az 1991-ben – a népszámlálásokra vonatkozó ENS-ajánlások figyelembevételével – bevezetik a nemzetközi gyakorlatban általánosan elfogadott és bevett *anyanyelv* kategóriát. A fentiek alapján - különböző szerzők megállapításaival

egyetértve - a burgenlandi magyarok, illetve a magyar kultúrához kötődő személyek számát napjainkban legalább 10.000 főre tehetjük.²

A nemzetiségi összetétel – a nyelvi hovatartozás alapján – Burgenlandban 1920 és 1981 között a hivatalos statisztikák szerint a következőképpen alakult:

Év	A népesség		Anyanyelv illetve köznyelv		
	összesen	német	horvát	magyar	egyéb
1920	294 849	221 185	44 753	24 867	4 044
1923	286 179	226 995	42 011	15 254	1 919
1934	299 447	241 326	40 500	10 442	7 179
1951	276 136	239 687	30 599	5 251	599
1961	271 001	235 491	28 126	5 642	1 742
1971	272 119	241 254	24 526	5 673	666
1981	269 771	245 369	18 762	4 147	1 493

A nemzetiségi összetétel százalékos megoszlásáról pedig az alábbi adatsor tájékoztat:

A nemzetiségi összetétel alakulása 1920–1981 (%)

Év	német	horvát	magyar	egyéb
1920	75,1	15,2	8,4	1,3
1923	79,3	14,7	5,3	0,7
1934	80,6	13,5	3,5	2,4
1951	86,8	11,1	1,9	0,2
1961	86,9	10,4	2,1	0,6
1971	88,7	9,0	2,1	0,2
1981	91,0	7,0	1,5	0,5

A táblázatokból egyértelműen megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a többségi nép aránya folyamatosan nő, a kisebbségeké pedig csökken. A minőségi változás stádiumait a következő táblázat rögzíti.

Az 1920-as helyzetet összehasonlítási alapnak tekintve jól látható, hogy a területen milyen változás következett be az együtt élő nemzetiségek egymáshoz viszonyított százalékos arányát tekintve.

A lakosság száma és a nemzetiségi összetétel változása 1920 óta (1920=100,0)

Év	A népesség		Anyanyelv		
	összesen	német	horvát	magyar	egyéb
1920	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1923	97,1	102,6	93,9	61,3	47,5
1934	101,6	109,1	90,5	42,0	177,5
1951	93,7	108,4	68,4	21,1	14,8
1961	91,9	106,5	62,8	22,7	43,1
1971	92,3	109,1	54,8	22,8	16,5
1981	91,5	110,9	41,9	16,7	36,9

A fentiek alapján elmondható, hogy a vizsgált időszakban alapvető átrendeződés történt Burgenland nemzetiségi összetételében. Miközben a tartomány lakossága szerény mértékben (8,5%-kal) csökkent, a német anyanyelvűek (illetve kultúrkörhöz tartozók) száma és aránya növekedett; 1981-ben 10,9%-kal voltak többen, mint 1920-ban. Ugyanebben az időben a kisebbségek részaránya folyamatosan csökkent, 1920-hoz képest a *horvátoké* több mint felére, a *magyaroké* pedig egyhatodára.

A magyarság drámai mértékű csökkenését az elmúlt hetven év történelmi kataklizmái magyarázzák. Mint a táblázatból látható a legnagyobb veszteség (közel 10.000 fő) a legrövidebb periódusban – 1920–1923 között – jelentkezett. Ennek oka – a statisztika

torzítását most nem számítva –, 1. a magyar állami alkalmazottak (közigazgatási tisztviselők, katonaság, vasutasok stb.), valamint egyes magyar értelmiségi rétegek és családtagjaik Magyarországra való települése; 2. a nemzeti hovatartozásukban bizonytalan elemeknek a többségi néphez csatlakozása; 3. az Egyesült Államokba irányuló kivándorlás, amely térségünkben később kezdődött és jóval tovább tartott, mint a történelmi Magyarország egyéb területein. 1923 és 1934 között a fenti okok közül a második és harmadik változatlanul fennállt, ami további fogyást okozott. Megjegyzendő, hogy a jelzett időszakban a magyarság vesztesége több mint háromszorosa a lényegesen nagyobb horvát népcsoporténak. További fontos szempont, hogy a cigányokat 1934-ben nem nyelvi, hanem faji hovatartozásuk alapján vették számba; ez is hozzájárult a magyar nyelvűek csökkenéséhez, illetőleg főként ez eredményezte az egyéb nyelvűek számottevő növekedését 1923-hoz képest (+5260 fő).

A burgenlandi magyarság utolsó nagy létszámvesztése, s talán végleges megropppanása 1934 és 1951 között történt. Ebben az időszakban a veszteség közel 50%-os volt. Ebben egyrészt a hitleri időszak megpróbáltatásai (a határőr-falvak ismételt tervbe vett kitelepítései, a felekezeti iskolák államosítása, a magyar tanítási nyelv megszüntetése, a háborús események stb.), másrészt az 1945 utáni magyarországi fejlemények (a határ teljes lezárása, a kapcsolattartás lehetetlensége) játszottak szerepet. (Ugyanebben a periódusban a horvátok abszolút vesztesége lényegesen nagyobb – csaknem kétszerese – a magyarokénak, azonban ez az ő esetükben végül is kisebb (25%-os) létszámcsökkenést eredményezett. Mindenesetre maga a jelenség és annak magyarázata hasonló a két kisebbség esetében.)

Az ezt követő évtizedekben (1951-1971) a magyarság létszáma stabilizálódott, sőt a korábbi görcsök oldódásával többen vallották magukat magyarnak. Az utolsó évtizedben viszont ismét az asszimiláció jelentős előretörése tapasztalható.

3. A magyarság regionális jellemzői, települési területe

a) Az uralomváltás kora

A burgenlandi magyarság vonatkozásában sem az átcsatoláskor, sem azóta nem beszélhetünk kompakt települési területről. Sokkal inkább kisebb-nagyobb népességgkoncentrációkról, két-három magyar többségű falu együtteséről, illetve szórványokról van szó. Földrajzi elhelyezkedésük különbségei egyben településtörténeti és gazdasági-társadalmi eltéréseket is jelentenek.

Mielőtt azonban rátérnénk a regionális sajátosságok ismertetésére, egy megállapítást kell tennünk. Sem a múlt, sem a jelenre vonatkozóan nem állja meg a helyét az a – bizonyos mértékig még szakmai körökben is elterjedt – szemlélet, mely a burgenlandi magyarság települési területét a Felső-Őrségre – értve ezen elsősorban Felsőört, Alsóört és Óriszigetet –, valamint Felső- és Középpulyára korlátozza. Ezt egyértelműen cáfolják olyan tények, hogy 1920-ban például az említett két körzetben a burgenlandi magyar anyanyelvűeknek mindössze 44%-a élt.³ A legutolsó, 1981-es osztrák népszámlálás pedig a burgenlandi települések felében, pontosan 158 (!) helységben mutatott ki magyar köznyelvű lakost.⁴

A továbbiakban az uralomváltástól napjainkig tekintjük át a burgenlandi magyarság települési viszonyait és a szórványosodás folyamatát. A század első két évtizedében végbement folyamat eredményeként 1920-ra Deák Ernő szerint a magyarság következő területi-települési koncentrációi alakultak ki: a mosonhansági gócpontok (jobbára az egyes községek külterületén található majorokkal, illetve az ott élő cselédséggel), a mezővárosi-uradalmi központok és az őrségi magyar települések.⁵ Az elcsatolt területek közigazgatási beosztása szerint vizsgálva a magyarság elhelyezkedését, azt látjuk, hogy a legtöbben – több mint 10.000-en – Vas vármegyében éltek (ez a térség magyarságának 40,6%-át jelentette), ugyanakkor itt volt a legcsekélyebb a népességen belüli arányuk (8,0%). A magyarok számát illetőleg második helyen Sopron vármegye állt (7851 fő) és ezt követte Moson vármegye

(6930 fő). A magyarok aránya a legmagasabb Mosonban volt (14,3%). Érdemes megemlíteni, hogy a térség legjelentősebb városi központja (Kismarton) lakosságának kerekén 35%-a magyar volt 1920-ban. (ld. az 1. sz. táblázatot.)

A magyarság regionális jellemzőit vizsgálva tekintsük át, hogy melyek voltak 1920-ban a későbbi *Burgenland jelentősebb magyarlakta települései*, és hogyan változott ez a kör a nyolcvanas évek elejéig. („Jelentősebb” magyar lakosságúnak azokat a helységeket tekintem, melyeknek legalább 100 magyar anyanyelvű lakosuk volt. Ez az esetek túlnyomó többségében egyben minimálisan 10%-os magyar lakosságot jelent.)

Az összesítésből (ld. a 2. sz. táblázatot) látható, hogy 53 településen volt 100 főnél több magyar anyanyelvű lakos. Megyék szerinti bontásban:

Moson vm.	19 település	6 355	magyar lakos
Sopron vm. Vas	18 település	5 299	magyar lakos
vm.	16 település	7 819	magyar lakos
Összesen	53 település	19 473	magyar lakos

Az említett 53 településből mindössze 15-ben kevesebb a magyarság részaránya 10%-nál. Ezzel szemben hat helységben abszolút többségben voltak. Ezek a következők (zárójelben a magyarok aránya):

Moson vm. Királyhida(61,3%)
 Sopron vm. Felsőpulya (92,6%)
 Középpulya (96,9%)
 Vas vm.
 Alsóőr (86,9%) Felsőőr (75,4%)
 Őrisziget (91,9%)

A legnagyobb magyar települések - 1000 főn felüli magyar lakossággal:

Kismarton: 1020 fő
 Alsóőr: 1230 fő
 Felsőőr: 3138 fő

Ezzel Felsőőr a történelmi Magyarország legnyugatibb fekvésű, magyar többségű regionális központja volt.

Az 1920-ban számottevő magyar központnak tekinthető 53 helységet vizsgáljuk most meg a korábban említett települési típusok felhasználásával. Az elemzést elvégezve tíz település (Mosontarcsa, Mosontétény, Boldogasszony, Féltorony, Illmic, Lajtafalva, Mosonbánfalva, Mosonszentandrás, Mosonújfalva, Pomogy) tartozik a mosonhansági gócpontok közé, hat falu a középkor óta folyamatos, autochton magyar lakosságú helység - az ún. „őrségi” típus (Felsőpulya, Középpulya, Alsóőr, Felsőőr, Őrisziget és a Vasjobbágyi részeként nyilvántartott Kisjobbágyi). A fennmaradó 37 helység egyéb (vasúti, katonai, közigazgatási, ipari, uradalmi stb.) jellegű központi település. Néhány példa: katonai, illetve vasúti központok: Császárkőbánya, Királyhida (határállomások), továbbá Pándorfalu, Lajtakáta, Zurány. Közigazgatási központok például Nezsider, Nagymarton, Németújvár; iparteleppel bíró települések: Lajtaújfalva, Lajtaszentmiklós. A harmadik csoportba tartozó helységek zöme mezővárosi és uradalmi központ.

A fentiekben típusba sorolt 53 jelentősebb magyar lakosságú település lélekszám szerinti megoszlása a következő:

Település típus	Magyarok 1920	
	száma	megoszlása
Moson-hansági típus	2 785	14,3
Őrségi típus	6 046	31,0
Egyéb típus	10 642	54,7
Összesen	19 473	100,0%

A településszerkezet vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül a külterületi lakott helyek számbavétele sem (ld. a 3. sz. táblázatot), 1920-ban a népesebb magyar lakosságú helységek lakosságának negyede (4580 fő) élt a külterületen (elsősorban majorokban, pusztákon).

A legalább 100 magyar anyanyelvű lakossal bíró települések külterületein élő magyarok száma és aránya 1920-ban:

	fő	%
Moson vm.	3.827	60,2
Sopron vm.	493	9,3
Vas vm.	260	3,3
Összesen	4.580	23,5

Itt tehát számszerűsítve is megjelenik a korábbi megállapítás: Moson vm-ben – elsősorban a nezsideri járás területén (= moson-hansági gócpontok) - a lakosság túlnyomó többsége külterületeken élt.

Ugyanez az összefüggés olvasható le az alábbi táblázatból is, mely egyben a települési szerkezet különbözőségére is utal:

Megye	Minimum 100 fő magyar lakosságú helységekből élő magyarok		Ebből külterületen élő magyarok	
	száma	megoszlása	száma	megoszlása
Moson vm.	6.355	32,6	3.827	83,5
Sopron vm.	5.299	27,2	493	10,8
Vas vm.	7.819	40,2	260	5,7
Összesen	19.473	100,0	4.580	100,0

Végül: a magyarság települési viszonyainak érdekes jellemzőjét kapjuk akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy a 100 főn felüli magyar lakosságú települések a terület magyarságának hány százalékát tömörítik. A számításokból kiderül (ld. a 4. sz. táblázatot), hogy *a magyar lakosság háromnegyede 1920-ban olyan településeken élt, amelyeknek több mint 100 fő magyar lakosa volt.*

Ezen globális megállapítás azonban számottevő regionális különbségeket takar. Mosonban a legjelentősebb a magyarság koncentrációja (91,7%) a nagyobb helységekből. Ezzel szemben Sopron vármegyében a magyarok sokkal szórtabban éltek, mintegy kétharmaduk lakott csak a fenti küszöbértékkel rendelkező magyarságú községben. Ez az eltérés egyben rávilágít a két megye települési rendszerének különbségeire is: míg Mosonban a nagyfalvas települési forma – melyhez uradalmi puszták, majorok tartoztak - dominált, Sopronban - és Vasban is - a kisebb falvak voltak jellemzőek. Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy 1920-ban a változatos települési formációk és a területi heterogenitás volt jellemző a később Ausztriához került magyarság települési viszonyaira.

b) A két világháború között

Az immár burgenlandi magyarság népmozgalmának és társadalomszerkezetének nyomon követése a két világháború közti időben nehezebb feladat, mint 1920-ig. Az új állami keretbe került, volt nyugat-magyarországi területre, és kivált az egyre csökkenő létszámú magyar kisebbségre vonatkozóan meglehetősen kevés adat áll rendelkezésre.⁶ Az említett időszakban két osztrák népszámlálást végeztek, 1923-ban és 1934-ben, valamint ezt követően az Anschluss után itt is végrehajtották az 1939-es német birodalmi összeírást.

Az 1923-as összeírás az új köztársaság valóban csak legfontosabb, mondhatni tájékoztató jellegű adatait tartalmazza. A két világháború között az 1934-es népszámlálás az egyetlen használható feldolgozás, azonban az említett demográfiai és nemzetiségi fogyatékoságain túlmenően a településhálózati adatai is meglehetősen szegényesek - például a külterületi lakott helyeket nem tartalmazza. A két háború közti periódusban kistérségi és települési szinten is kimutatható a magyarság létszámának csökkenése.

Magyarok száma és aránya Burgenlandban járásonként 1923-ban és 1934-ben

Város, illetve járás	száma	Magyarok	
		aránya 1923	száma aránya 1934
Kismarton	410	6,0	323 3,6
Ruszt	36	2,6	14 1,0
Kismarton-városkörnyék	899	2,7	514 1,5
Németújvári j.	747	2,2	511 1,5
Gyanafalvi j.	174	0,7	91 0,4
Nagymarton j.	528	1,7	223 0,7
Nezsideri j.	3.694	7,9	2.705 5,2
Felsőpulyai j.	2.340	4,6	1.731 3,4
Felsőőri j.	6.426	11,2	4.330 7,3
Burgenland összesen	15.254	5,3	10.442 3,5

Az 1920-as adatokkal összehasonlítva (v.ö. az 1. sz. táblázattal) járásonként is mindenütt csökkenést tapasztaltunk. Miként az utolsó magyar népszámláláskor, úgy 1923-ban és 1934-ben is a felsőőri járásban élt a legtöbb magyar, számuk és arányuk azonban folyamatosan csökkent.

Az 1923-as és az 1934-es népszámlálás alapján is elkészíthető a legjelentősebb magyar lakossággal bíró települések listája (5. sz. táblázat). Az 1920-as adatokkal összevetve (2. sz. táblázat) látható, hogy több mint 100 magyar anyanyelvű 1920-ban 53, 1923-ban 28, 1934-ben 17 településen élt.

A 100 főnél több magyar anyanyelvű lakosú települések járásonként 1923-ban és 1934-ben

Város, illetve járás	1923		1934	
	Települések	Magyar népeség száma	Települések	Magyar népeség száma
Kismarton	1	373	1	302
Kismarton városkörnyék	3	477	1	112
Németújvári j.	1	264	1	217
Nagymarton j.	1	184	–	–
Nezsideri j.	15	3.007	8	1.731
Felsőpulyai j.	3*	1.463	1*	1.227
Felsőőri j.	4	4.528	5	3.734
Összesen:	28	10.026	17	7.323
Burgenlandi magyarság mindösszesen		15.254		10.442
100 főnél népesebb településen élők aránya:		65,7		70,1
*Felső- és Középpulya együtt				

1923-ban a 28 településből 17-ben a lakosság részaránya meghaladta a 10%-ot. 1937-ben 11 településen találunk 10%-nál több magyart. (5. sz. táblázat.)

A magyar lakosság számának drámai csökkenése – mint már említettük – különösen 1920–1923 között volt megfigyelhető. Néhány kiragadott példa erre településenként:

Település	Magyarok száma	
	1920	1923
Kismarton	1399	373
Németújvár	757	264
Szentelek	154	17
Gyanafalva	271	44
Raks	226	1
Savanyúkút	229	65
Királyhida	873	107
Császárkőbánya	310	17
Köpcsény	769	196
Pomogy	504	128
Pándorfalu	516	182
Lakompak	233	54
Felsőlövő	129	11
Pinkafő	317	94
Rohonc	385	74
Vasvörösvár	204	77

(Forrás: Csoknyai, Peter: Die sprachliche Entwicklung der Burgenländischen Bevölkerung zwischen 1900 und 1971. = Integratio, XI-XII. Wien, 1979. 216-280. p.)

Az általános érvényű fogyás ellenére – mint az 5. sz. táblázatban látható is – néhány településen valószínűleg a belső migráció következtében 1923–1934 között szerény mértékben bár, de nőtt a magyarság száma és aránya.

Település	Magyarok száma aránya		Magyarok száma aránya	
	1923		1934	
Mosontarcsa	167	7,0	252	9,5
Németjárfalu	108	11,7	160	13,7
Rohonc	74	1,9	155	4,1
Csajta	97	9,1	104	10,1

Azonban ez az inkább kuriózumként értékelhető jelenség nem változtat az általános tendencián: Burgenland több mint háromszáz településén, köztük a hagyományos magyar központokban a két világháború között folyamatosan csökkent a magyarság jelenléte.

c) A második világháború után

A második világháború után folytatódik a burgenlandi magyarság felmorzsolódása. Lélekszámuk alakulását az 1951-es, 1961-es, 1971-es és a legutóbbi, az 1981-es népszámlálás alapján tudjuk nyomon követni. Érdekes és jellemző tény, hogy 1951-ben kevesebben vallották magukat magyarnak, mint 1961-ben vagy akár tíz évvel később. Települési szinten még élesebben kirajzolódik ez a jelenség, mint a térség egészében: Kismartonban például 1951-ben 48, 1971-ben pedig 348 (!) személy vallotta magát magyarnak; az egykor színmagyar Őrszigeten 1951-ben 45, 1971-ben pedig 214 magyart regisztráltak. Őrsziget esetében – mint ez utóbb kiderült - egyértelműen népszámlálási hiba (netán szándékos torzítás) történt: az Umgangssprache helytelen értelmezéséből adódott a félreértés. Ennek az oka feltehetően egyrészt a háború, a náci propaganda maradványa, főként azonban a hidegháborús korszak, a vasfüggöny és a magyarországi diktatúra visszahatása a burgenlandi magyarokra. Mindehhez társult a népszámlálási kategóriák bizonytalansága, félreérthetősége is.

A második világháború utáni korszakban sem nélkülözhető a legjelentősebb magyar lakosságú települések listájának összeállítása. 1951-ben hat, 1961-ben és 1971-ben hét, 1981-ben pedig ismét hat helységben él legalább 100 magyar köznyelvű lakos.

Legalább 100 magyar lakossal bíró települések 1951-1981

Település	Magyar köznyelvűnek száma			
	1951	1961	1971	1981
Kismarton (Eisenstadt)	48	153	348	222
Mosontarcsa (Andau)	192	91	101	21
Mosonbámfalva (Apetlon)	210	119	53	30
Boldogasszony (Frauenkirchen)	133	239	219	122
Felsőpulya (Oberpullendorf)	863	1 016	761	724
Felsőőr (Oberwart)	1 603	1 630	1 486	1 343
Őrisziget (Siget i.d. Wart)	45	209	214	165
Alsóőr (Unterwart)	789	795	696	725
Legalább 100 magyar lakossal bíró településekben élő magyarok száma	3 790	4 161	3 825	3 301
A burgenlandi összm. magyarság százaléklában	72,2	73,8	67,4	79,6

A fenti táblázat értelmezéséhez egy megjegyzés kívánczik. Láttuk, hogy hatvan év alatt hatodára (24.867 főről 4.147 főre) csökkent a burgenlandi magyarság létszáma – miközben meglepően változatlan maradt a legalább 100 magyar lakossal bíró helységeken élő magyarok aránya (1920 : 78,3%; 1981 : 79,6%)*. Az érdekes településszociológiai jelenség valószínű magyarázata, hogy a nagyobb közösség fokozott védelmet jelent a beolvadással, felmorzsolódással szemben, és a magyarság törekedett is ezekbe a nagyobb központokba, közösségekbe. (Az állítás fordítottja is igaz: akik nem ilyen helyeken éltek, azok tűntek el, asszimilálódtak leginkább.) A fenti tétel statisztikailag bizonyítható: ugyanis a vizsgált időszakban a burgenlandi magyarság vesztesége sokkal nagyobb (-83,3%), mint az 1981-ben is legnépesebb hat magyar központnak (-56,8%).

* Ezen helységek száma - mint láttuk, a magyarság fogyásával párhuzamosan - az 1920-as 53-ról hatra csökkent 1981-ig.

Végezetül néhány szó a jelenlegi – pontosabban az utolsó, az 1981-es népszámlálás rögzítette – helyzetről. A rohamos ütemű szórványosodás ellenére – mint korábban már említettük – a burgenlandi helységek mintegy felében – 58 településen – ma is van magyar lakosság. Igaz, hogy ez a települések túlnyomó többségében (kb. 80%) tíz főnél kevesebb magyart jelent. A magyar lakosság regionális megoszlása a következő:

A magyar lakossággal bíró települések Burgenlandban járásonként, 1981

Városkörnyék, járás	Települések száma	Magyar lakosság száma	megoszlása (%)
Kismarton környéke	3	238	5,7
Ruszt környéke	1	1	0,0
Kismartoni járás	18	103	2,5
Németújvári járás	19	67	1,6
Gyanafalvi járás	12	46	1,1
Nagymartoni járás	15	95	2,3
Nezsideri járás	23	385	9,3
Felsőpulyai járás	30	828	20,0
Felsőőri járás	36	2384	57,5
Burgenland összesen	158	4 147	100,0

(Forrás: Die Umgangssprache der Burgenlander Burgenländische Statistiken, Heft. 4. 36-46. p.)

Az adatok alapján egyértelmű, hogy a burgenlandi magyarok abszolút többsége (57,5%) ma a felsőöri járásban él. Az említett járáson belül azonban a három ősi határőr-település (Alsóőr, Felsőőr, Őrisziget) ad otthont a magyarság csaknem egészének (93,7%). Települési szinten vizsgálva a burgenlandi magyarság megoszlását kétségtelen, hogy 1981-re közel háromnegyedük (71,3%-uk) az ősi, középkori alapítású helységekre szorult vissza. (1920-ban ezen a bizonyos öt településen a terület magyarságának még csak 23,9%-a élt). Az 1981-es adatok szerint az egykori határőrfalvak ma ismét a magyarság nyugati végvárai. Ma már közülük is csak kettőben van abszolút többségben a magyar lakosság (Őriszigeten 57,9% és Alsóőrről 88,2%).

4. A magyarság társadalmi szerkezete és gazdasági jellemzői

A jelen dolgozathoz nem hiányozhat a térségben élő magyarság társadalmi szerkezetének, rétegződésének és gazdasági jellemzőinek legalább érintőleges tárgyalása. Az I. világháború után a területet sajátos kultúra, a megmaradt országrészeknél bizonyos tekintetben magasabb műveltségi és urbanizációs színvonal jellemezte. Mindez a nyugati hatások, kapcsolat, évszázados együttélés eredménye.

Az említett hatások a foglalkozási szerkezetben is tükröződtek. A magyar lakosság foglalkozási szerkezete lényegében hasonló volt az egész népességéhez. Mint az egész térségben, a magyarság körében is döntő volt a mezőgazdasági népesség. A magyarság e legszámosabb rétegét két fő csoportba oszthatjuk – mely térbelileg és társadalmi státuszát tekintve is élesen elkülönült – az egyik az önálló birtokosok (zömmel 10 kat. holdon aluli) csoportja. Ők elsősorban Vas megyében, ezen belül is a Felső-Őrségben éltek. A másik csoportba az uradalmi puszták, majorok cselédnépessége tartozik, lakóhelyük - mint láttuk – az egykori Moson vm. Ausztriához csatolt része volt.

A két világháború között a burgenlandi magyarság legjelentősebb rétege továbbra is a parasztság maradt, annak ellenére, hogy egyrészt a kivándorlás és a belső migráció is apasztotta számukat, másrészt a társadalmi mobilitás különféle útjai révén számosan a fejlődő ipari szakmákban találták meg számításukat. A parasztság rétegződése tovább folytatódott. A volt Moson megyei uradalmak felszámolásával a puszták cselédnépessége is felszívódott. A birtokos parasztság differenciálódása erősödött, egyesek a háborús évek mezőgazdasági konjunktúráját és a kedvező hitelpolitikát kihasználva erősíteni tudták pozícióikat.⁷ A második világháború után felerősödött a paraszti gazdálkodás válsága, illetve az elvándorlás. A helyben maradott családok kenyérkeresői is egyre nagyobb számban ingázókká váltak, főként Bécsben, Grácban, Kismartonban dolgoznak.

Összefoglalásként megállapítható, hogy

1. Az osztrák népszámlálások említett módszertani hiányosságai miatt lehetetlen pontosan megállapítani a burgenlandi magyarok pontos számát és területi elhelyezkedését. Mindenesetre valós számuk a fentiekben elmondottak szerint körülbelül két és fél-háromszorosa a statisztikában közölteknek.
2. A szűkítő statisztikák alapján is megállapítható, hogy a magyarok rendkívül elszórtan élnek az említett térségben. A szórványosodás 1920 óta folyamatos és rendkívül felerősödött a második világháború óta. A burgenlandi települések felében, mintegy 158 helységben él az 1981-es népszámlálás szerint magyar köznyelvű lakos. Ez a települések többségében tíz főnél kevesebb magyart jelent. Folyamatban van tehát a „szórvány szórványosodása”.
3. Jelenleg a legjelentősebb magyar gócpontok az egykori határőr-települések. Ezekben él a burgenlandi magyarság közel háromnegyede. Rajtuk kívül még két település (Kismarton és Boldogasszony) magyar lakossága haladja meg a száz főt.

Jegyzet

1. Ezt az állítást igazolja, hogy Karintiában a hivatalos statisztika szerint 16.500 szlovén él, de a fölmérések alapján 65.000-en, tehát csaknem négyszer annyian hallgatják a szlovén nyelvű rádióadásokat. (Szeberényi Lajos - Szeberényi András: Az örvidéki magyarok. Felsőőr, 1988. 22. p.) Szépfalusi István szerint az Ausztriában magyarul beszélők száma három-négyszerese a népszámlálásokban magyarnak feltüntetettekének - összesen mintegy 70.000 fő. (Sz. I.: Lássátok, halljátok egymást! Mai magyarok Ausztriában. Bern, 1980. EPMSz. 361. p.)
2. SZEBERÉNYI Lajos- SZEBERÉNYI András: i. m. 22. p.
3. DEÁK Ernő: Burgenland: a magyarság helyzete a századfordulótól napjainkig. = Katolikus Szemle, 31.1979. 254. p.
4. Die Umgangssprache der Burgenländer. Eisenstadt, 1985. 36-46. p. (Burgenländische Statistiken. Neue Folge. Heft. 4.)
5. DEÁK E.: i. m. 255. p.
6. Itt közbevetőleg érdemes néhány szót ejteni a terület új közigazgatási beosztásáról is.
Egy térség állami hovatartozásának változása esetén általában a terület közigazgatási beosztása is változik az új hatalom érdekeinek megfelelően. Trianon után ez a gyakorlat az utódállamokban mindenütt megfigyelhető. Azonban éppen Burgenland esete jelent bizonyos értelemben kivételt. A helyi központok (Kismarton, Nagymarton, Nezsider, Felsőpulya, Felsőőr, Németújvár) továbbra is járásszékhelyek maradtak; a volt szentgotthárdi járás székhelye pedig Gyanafalva lett. Az új járások többé-kevésbé megfeleltek a régi közigazgatási területnek, természetesen magukba olvasztva egyes régi töredékjársók területét (pl. a volt magyaróvári és rajkai járás Ausztriához került községei a nezsideri járásba kerültek stb.). 7. Lásd erről bővebben: SOZAN Mihály: A határ két oldalán. Párizs, 1985. Irodalmi Újság.

SUMMARY

György Éger: The Hungarian Minority in the Burgenland between 1920 and 1981

Due to methodological shortcomings in the Austrian censuses, it is impossible to ascertain the precise number and territorial distribution of Hungarians living in the Burgenland. Their real numbers are estimated to be two and a half or three times those given in the statistics.

Even on the basis of incomplete statistics it is possible to establish that the Hungarians of the Burgenland are widely distributed in that region. Since the 1920s the fragmentation of the Hungarian communities has been continuous, and increased considerably since the Second World War. According to the 1981 census, Hungarian speakers live 158 – i. e. about half – of the settlements in the Burgenland, with the number of Hungarian speakers being less than ten in the majority of these. One can say, therefore that a process involving „the fragmentation of fragments” is now under way.

Today the Hungarian population in the Burgenland is concentrated in the former border-guard villages (Alsóőr/Untertwart, Felsőőr/Obertwart, Órisziget/Siget in der Wart, Felsőpulya/Oberpullendorf), where 75 per cent of the Burgenland's Hungarians live. The two other towns where the number of Hungarian inhabitants exceeds one hundred are Kismarton/Eisenstadt and Boldogasszony/Frauenkirchen.

1. sz. táblázat

A magyar anyanyelvűek és a magyarul tudók száma és aránya járásonként 1920

Az Ausztriához csatolt terület	Jelenlevő összes népesség	Ebből magyar anyanyelvű		Magyarul beszélni tudó (nem magyar anyanyelvű)	A magyarul tudók összesen	
		fő	százalék		fő	százalék
MOSON VM:						
Magyaróvári j.	3 974	576	14,5	1 324	1900	47,8
Nezsideri j.	33 119	4 729	14,3	11 981	16 710	50,5
Rajkai j.	11 325	1 625	14,3	4 924	6.549	57,8
Összesen	48 418	6 930	14,3	18 229	25 159	52,0
SOPRON VM.						
Felsőpulyai j.	29 237	2 657	9,1	12 087	14 744	50,4
Kismartoni j.	34 779	2 067	5,9	7 965	10.032	28,8
Nagymartom j.	27 556	1 242	4,5	4 573	5 815	21,1
Soproni j.	24 580	775	3,2	4 725	5.500	22,4
Kismarton rt. város	2 917	1 020	35,0	1 849	2.869	98,4
Ruszt rt. város	1 402	90	6,4	726	816	58,2
Összesen	120 471	7 851	6,5	31 925	39 776	33,0
VAS VM.						
Felsőöri j.	43 038	6 195	14,4	12 461	18 656	43,3
Körmendi j.	2 290	57	2,5	409	466	20,3
Kőszegi j.	18 692	1 102	5,9	6 201	7 303	39,1
Németújvári j.	32 687	1 311	4,0	4 664	5 975	18,3
Szentgotthárdi j.	24 645	992	4,0	3 010	4 002	16,2
Szombathelyi j.	4 608	429	9,3	1 787	2 216	48,1
Összesen	125 960	10086	8,0	28 532	38 618	30,7
	294 849	24 867	8,4	78 686	103 553	35,1
MINDÖSSZESEN						

Forrás:

Az 1920. évi népszámlálás I. kötet. Demográfiai adatok.

Budapest, 1923. 286-297. p. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 69.

A legalább 100 magyar anyanyelvű lakossal bíró települések 1920-ban

Járás, község	Magyar anyanyelvűek száma	Ebből külterületen élő magyarok az összlakosság száma százalékában	száma	%-a
MOSON VM.				
1. Magyaróvári j.				
Mosontarcsa nk.	401	15,1	369	92,0
Mosontétény nk.	175	13,2	139	79,4
2. Nezsideri j.				
Boldogasszony nk.	685	23,9	347	50,7
Császárkobánya nk.	310	40,1	298	96,1
Féltorony nk.	184	7,5	112	60,9
Illmic nk.	110	5,5	88	80,0
Királyhida nk.	873	61,3	687	78,7
Lajtafalu	156	24,0		
Mosonbánfalva nk.	324	18,0	288	88,9
Mosonszentandrás nk.	144	11,1	109	75,7
Mosonújfalva	102	9,3	43	42,2
Nezsider jszh., nk.	342	12,8	109	31,9
Pándorfalu nk.	516	16,3	402	77,9
Pomogy nk.	504	24,7	323	64,1
3. Rajkai j.				
Köpcsény nk.	769	24,3	198	25,7
Lajtakáta nk.	278	22,7	49	17,6
Lajtakörtvélyes	125	11,0	43	34,4
Miklóshalma nk.	176	9,2	92	52,3
Zurány nk.	184	8,2	131	71,2
SOPRON VM.				
1. Felsőpulyai j.				
Dérföld	101	12,7		
Felsőpulya jszh.	859	92,6		
Füles	220	10,4	160	72,7
Középpulya	443	96,9		
Locsmánd nk.	109	9,1		
2. Kismartoni j.				
Cinfalva	173	7,7	103	59,5
Felsőkismartonhegy	263	20,6		
Fertőféhéregyháza nk.	112	5,9	46	41,1
Lajtaújfalva nk.	425	14,0		
Szarvkő nk.	138	5,5	56	40,6
Völgyfalva	112	11,2	34	30,4

nk = nagyközség jszh = járási székhely

Forrás: 1920. évi népszámlálás, i. m. I. kötet. Demográfiai adatok községenként. 287-297. p.

* Pomogy külterülete, Mexikópuszta később Magyarországhoz került

Járás, község	Magyar anyanyelvűek		Ebből külterületen élő magyarok	
	száma	az összlakosság százalékában	száma	%-a
3. Nagymartom j.				
Félszerfalva	113	11,5		
Lajtaszentmiklós nk.	281	11,4		
Nagymarton jszh., nk.	275	7,3		
Savanyúkút nk.	229	19,5		
4. Soproni j.				
Lakompak	233	13,9	73	31,3
Sopronkeresztúr nk.	193	5,9	3	1,6
Kismarton rtv.	1 020	35,0	18	1,8
VAS M.				
1. Felsőőri j.				
Alsóőr	1 230	86,9		
Felsőlövő	129	12,5		
Felsőőr jszh., nk.	3 138	75,4		
Nagyszentmihály	168	8,2		
Órisziget	271	91,9		
Pinkafő nk.	317	12,2	1	0,3
Vasjobbágyi	105	8,7		
Vasvörösvár	204	20,2		
2. Kőszegi j.				
Csajta	182	163	103	56,6
Rohonc nk.	385	10,2	37	9,6
Városhodász	160	16,9		
3. Németújvári j.				
Németújvár jszh., nk.	747	33,1	108	14,5
Szentelek	154	5,4	6	3,9
4. Szentgotthárdi j.				
Gyanafalva	271	12,9	3	1,1
Radafalva	132	7,9	2	1,5
Raks	226	23,3		

A magyar többségű külterületi lakott helyek 1920-ban

Község	Pusztá, telep, major stb. megnevezése	Népesség	Ebből magyar anyanyelvűek száma	aránya
MOSON VM.				
Magyaróvári j.				
Mosontarcsa	Albertföld	333	229	68,8
	Rohrerföld	266	140	52,6
Mosontétény	Belső- és külsőmajor	166	139	83,7
Nezsideri j.				
Boldogasszony	Birkáspusztá	193	153	79,3
	Öregpusztá	65	64	98,5
	Vilmospusztá	51	50	98,0
	Egyéb külterület	114	80	70,2
Csőszárkőbánya	Volt katonai tábor	317	270	85,2
Illmic	Illmici pusztá	92	88	95,7
Királyhida	Vasúti telep	406	324	79,8
	Tábor és katonaság	487	363	74,5
Mosonbánfalva	Hédi major	53	44	83,0
	Mosonbánfalva pusztá	137	94	68,6
	Pálmajor	199	150	75,4
Mosonszentandrás	Erdei pusztá	51	38	74,5
	Egyéb külterület	95	71	74,7
Mosonújfalu	Külterület	57	43	75,4
Nezsider	Laktanya	64	63	98,4
Pándorfalu	MÁV-állomás	116	113	97,4
	Katonai tábor	303	191	63,0
Pomogy	Mexikópusztá*	324	323	99,7
Valla	Külterület	59	45	76,3
Rajkai j.				
Köpcseny	Fácánkert pusztá	142	135	95,1
	Egyéb külterület	79	63	79,7
Lajtakáta	Külterület	81	49	60,5
Németjárfalu	Királymajor	106	56	52,8
Zurány	MÁV-állomás, őrházak	81	63	77,8
SOPRON VM:				
Füles	Máriamajor	86	66	76,7
Cinfalva	Cinfalvi pusztá	57	43	75,4
Szarvkő	Újmajor	91	56	61,5
Völgyfalva	Rudolfmajor	59	33	55,9
Lakompak	Egyéb külterület	49	38	77,6
VAS VM.				
Csajta	Br. Bornemissza major	136	103	75,7
Felsőbeled	Bujamajor	50	50	100,0
Kólom	Külterület	140	98	70,0

Forrás: 1920. évi népszámlálás I. kötet. 298-300. p.

*később Magyarországhoz került

4. sz. táblázat

A legalább 100 fő magyar lakosságú helységekben élő magyarok száma és aránya járásonként, 1920.

Járás, város	Min. 100 fő magyar lakosságú helységekben élő magyarok száma	Járás magyar anyanyelvű lakossága	100 főnél több magyar lakosú helységekben élő magyarok aránya
MOSON VM.	576	576	100,0
Magyaróvári j.	4 247	4 729	89,8
Nezsideri j. Rajkai j.	1 532	1 625	94,3
Megye összesen	6 355	6 930	91,7
SOPRON VM.			
Felsőpulyaij.	1 732	2 657	65,2
Kismartoni j.	1 223	2 067	59,2
Nagymartonij.	898	1 242	72,3
Soproni j.	426	775	55,0
Kismarton rtv.	1 020	1 020	100,0
Megye összesen	5 299	7 761	68,3
		(785)*	(67,5)*
VAS VM.			
Felsőőri j.	5 562	6 195	89,8
Kőszegi j.	727	1 102	66,0
Németújvári j.	901	1 311	68,7
Szentgotthárdi j.	629	992	63,4
Megye összesen	7 819	9 600	81,4
		(10086) **	(77,5) **
MINDÖSSZESEN	19 473	24 291	80,2
		ill. 24 867	78,3

Forrás:

1920. évi népszámlálás, i. m. I. Demográfiai adatok községenként. 287-297. p.

*

Ruszt:

90

magyar

** Körmendi j.: 57 magyar
Szombathelyi j.: 429 magyar

1923 vagy 1934-ben legalább 100 magyar anyanyelvű lakossal bíró települések

Járás, település	magyarok száma 1923	aránya	magyarok száma 1934	aránya
Kismarton	373	7,8	302	4,6
Lajtaújfalu (Neufeld)	232	7,5	112	4,2
Cinfalva (Siegendorf)	139	6,7	95	4,0
Völgyfalu (Zillingtal)	106	10,4	58	6,3
Németújvár (Güssing)	264	10,4	217	8,0
Lajtasztmiklós (Nudörfl. a.d.l.)	184	7,4	63	2,4
Mosontarcsa (Andau)	167	7,0	252	9,5
Mosonbánfalva (Apetlon)	372	20,0	313	15,9
Királyhida (Bruckneudorf)	107	10,6	71	4,7
Németjárfalu (D.Jahrdorf)	108	11,1	160	13,7
Boldogasszony (Frauen- kirchen)	578	20,3	471	14,2
Lajtakáta (Gattendorf)	182	16,1	173	14,8
Lajtafalu (Poszneusiedl)	127	20,8	113	15,8
Féltorony (Halbturm)	348	13,3	31	1,4
Köpcsény (Kittsee)	196	7,3	124	4,7
Nezsider (Neusiedl am See)	125	4,5	87	2,2
Lajtakörtevényes (Pama)	119	10,9	86	7,4
Pomogy (Pamhagen)	128	7,2	97	4,6
Pándorfalu (Parndorf)	182	6,8	69	2,4
Mosonsztandrás (St. Andra b.F.)	127	9,5	48	3,4
Mosontétény (Tadten)	141	10,6	125	8,0
Pervány (Kleinmutschen)	112	25,1	49	13,0
Füles (Nikitsch)	168	8,4	51	2,4
Felső- és Középpulya (Oberpullendorf)	1 183	84,5	1 227	66,8
Városhodász (Markt Neuchdis)	125	14,0	56	6,4
Felsőőr (Oberwart)	2 664	69,3	2 234	48,5
Rohonc (Rechnitz)	74	1,9	155	4,1
Órisziget (Siget i.d.W.)	272	90,7	253	87,0
Csajta (Schachendorf)	97	9,1	104	10,1
Alsóőr (Unterwart)	1 197	93,8	988	78,0

Forrás:

Csoknyai, Peter: Die sprachliche Entwicklung der burgenländischen Bevölkerung ... 246-280. p.